

Simple is beautiful?

Majanduskriisist, õigusest ja sellest, mis meid võiks tulevikus oodata

Prof Raul Eamets

Tartu Ülikooli rahvamajanduse instituudi juhataja

Majanduskriis ja selle mõjud Eestile

Maailmamajandus elab läbi raskeid ja äremaid aegu. Paljud võrdlevad 2008. aasta sügisel USA-st alguse saanud finantskriisi 1930ndate aastate majanduskriisiga. Kinnisvarasektorist alguse saanud võlakriis, mis viis pankrotti kommertspangad, tõi endaga kaasa pankrotilaine ka investeerimispanganduses. Investeerimispanganduse kriis muutis USA kriisi globaalseks, sest USA investeerimispankade projektid katavad pea kõiki kontinente ja tänapäeva finantsturud on globaliseerunud. Tulemuseks oli jõuline riiklik sekkumine, kus UK ja USA valitsused sisuliselt hakkasid natsionaliseerima finantssektorit, neile järgnesid teised EL liikmesriigid. Islandi riik sattus tänu ülliberaalsele finantsregulatsioonile praktiliselt pankrotti. Pangandus võeti range riikliku kontrolli alla ja mitmed autoriteetsed majandusteadlased väidavad, et sellisel kujul, nagu me oleme tundnud investeerimispangandust, see ei taastu enam kunagi.

Euroopa riikide SKP kukkus tagasi sellele tasemele, kus oldi 2005. aastal.

Millised on finantssektori kriisi globaalsed mõjud reaalmajandusele?

1. Finantskriis. Suurenenud usaldamatus pankade vahel on raha liikumise majanduses oluliselt aeglasemaks teinud. Nii USA Föderaalreserv kui ka Euroopa Keskpank on majandust üritanud turgutada alandatud baasintressidega. Samas on ka üldteada, et finantsüsteemi kõige olulisem komponent on usaldus ja selle taastamine võtab kindlasti aega.

2. Reaalmajanduse kriis. Aeglustunud rahavood ning likviidsuspiirangud panevad ettevõtted raskesse olukorda, sest pankadest on raskem tavainvesteeringuteks või käibekrediidiks raha saada. Sama kehtib ka tarbijate kohta, sest vähem on tarbimisaenu võimalusi ning palgad kasvavad aeglasemalt. Olulisemad ostud ja investeeringud lükatakse edasi, majandus tõmbub kokku.

3. Struktuurne kriis. Reaalmajanduse kriis võimendab struktuurset kriisi. Tootmisharud, mis tuginesid odavale tööjõule, suletakse ja töökohad viiakse Aiasse. Tööstus tõmbub kokku või saab valitsuselt abi korras hiiglaslikke rahasüste. Teenindus ei suuda piisavalt kiiresti absorbeerida vabanenud tööjõudu. Eriti aktuaalne on see probleem Kesk- ja Ida-Euroopas, kus majanduse ümberstruktureerimine on alles pooleli.

Tulemuseks on varem või hiljem kasvama hakkav tööpuudus. Tööturg reageerib reeglina majanduses toimuvatele muutustele viiteajaga. Eestis hakkas palkade-tootlikkuse lõhe kasvama 2007. aastal. 2008. aasta suve lõpuks oli ettevõtete tugevusvaru otsas ja sügisest algasid koondamised. Tööpuudus kasvas 2008. a II kvartali 4%-lt 2010. aasta alguses pea 20%-ni.

Millised olid maailma riikide reaktsioonid? USA panustas üle 700 miljardi USD finantssektori toetuseks, Hiina 586 miljardit USD infrastruktuuri ja maapiirkondade toetuseks, EL juhtivad tööstusmaad kokku üle triljoni euro kas valituse garantiideks või finantssektori süstideks. See viimane on suurusjärg, mis vastab ca 70-le Eesti SKP-le.

Tabel 1 võtab skemaatiliselt kokku vanade EL liikmeriikide ja Balti riikide reageeringud majanduskriisile. Lühidalt öeldes, kui Balti riigid kärpisid avaliku sektori kulusid ja tõstsid makse, siis vanad liikmesriigid suurendasid avaliku sektori kulusid ja vähendasid maksukoormust. Kulude suurendamine saavutati

eelkõige laenukoormuse suurendamise abil. Siit järeldus: Eestis kandis majanduskriisi raskuse tänased ettevõtjad ja maksumaksjad, „vana Euroopa“ lükkas kriisi koormuse tulevastele põlvkondadele. Selline olukord võiks väikestele Balti riikidele anda konkurentsieelise tulevikus.

Tabel 1. Balti riikide ja EL 15 liikmesriikide reageeringud majanduskriisile.

Balti riigid	EL15
Valitsuse kulutused ↓	Valitsuse kulutused ↑ (NL, SE, DE)
Valitsuse investeeringud ↓	Valitsuse investeeringud ↑ (AT, DE, DK, NL, PT, SE)
Otsesed maksud ↑	Otsesed maksud ↓ (AT, DE, DK, ES, IE, SE, UK)
Aktsiisid ↑	Aktsiisid ↑ (FI, GR, NL, IE, UK)
Pensionid ↓ LAT	Sotsiaalse kaitse abipaketid ↑ (BE, IE, GR)
Ettevõtlustoetus ↑ EST	Ettevõtlustoetus ↑ (ES, DE, FR, GR, NL, UK, PT)

Kas majanduse suurem reguleeritus oleks aidanud seda kriisi ära hoida? Seda me ei saa ilmselt kunagi teada. Turumajandus areneb paratamatult tsüklitena ja varem või hiljem oleks mingis valdkonnas tagasilöökk tulnud.

Kas Eestil on sellest kriisist midagi positiivset õppida?

Kindlasti. Eesti majanduse struktuuri iseloomustas enne kriisi:

- Orienteeritus (veel) odavale tööjõule
- Ekspordi madal lisandväärtus
- Madal tootlikkus
- Allhanke suur osakaal
- Teadusmahukate ettevõtete osakaal tööstuses marginaalne.

Võib-olla oli kriis majanduse struktuuri muutuste seisukohalt hädavajalik? Kriisi tulemusena ei saa ettevõtjad enam sama viisi jätkata: tuleb otsida uusi turge, rakendada innovatsioone, kulusid optimeerida, otsida uusi valdkondi jne.

Majanduse ja õiguse vahekorra

Õiguse ja majanduse omavaheline seos on kahetine. Ühelt poolt on majanduslikud suhted objektiivse iseloomuga, nad arenevad majanduse arengu üldiste seaduspärasuste järgi, mida õigusega muuta ei ole võimalik. Sellest aspektist vaadatuna on õigus majanduse peegeldus, majandussuhete resultaat. Majanduses toimuvad olulised muutused tingivad muutuste toimumise ka õiguses. Teisalt – õigus, kehtestades majanduslikele suhetele õigusliku vormi, avaldab mõju ka majandusele, mistõttu majanduse määravat mõju õigusele ei tuleks mõista absoluutsena.

Meie majanduspoliitilised valikud üheksakümnendate aastate alguses olid suhteliselt lihtsad.

Rahasüsteemi aluseks sai Valuutakomitee süsteem ehk rahapakkumine sõltub sellest, kui palju Eestisse tuli välisraha ja kuidas muutusid keskpanga reservid. Sellega võtsime Keskpangalt ära võimaluse teostada ühte olulisemat majanduspoliitilist instrumenti – rahapoliitikat. Ortodoksses valuutakomitee süsteemis (Hong Kong) Keskpanga kui sellist ei ole olemaski. Iga-aastaselt tasakaalustatud eelarvepoliitika tõi kaasa selle, et me oma eelarvepoliitikaga ei tasandanud majandustsükleid, vaid pigem võimendasime neid (protsükliiline eelarvepoliitika). Seda on oma Eesti raportis märkinud ka OECD. Madal maksukoormus ja proportsionaalne tulumaks tähendas seda, et ka vahendeid, mida eelarve kaudu ümber jagada, ei ole olnud piisavalt. Lisame siia dotatsioonivaba põllumajanduse ja tollivaba väliskaubanduse. Viimase kahe osas muutus pilt drastiliselt pärast EL-ga liitumist.

Me oleme teatud majanduspoliitilistes dogmades väga kinni, üritame vaadata maailma musta või valgena. Viise (majanduspoliitikaid), kuidas majandust reguleerida, on palju. Ei pea kaugele vaatama, võtame kas või Põhjamaade kogemuse, kes majanduse konkurentsivõime või majandusvabaduse indekseid edetabelites asuvad väga kõrgetel kohtadel.

Suhteliselt juurakauge inimesena tundub mulle, et ka õiguses tahame me minna lihtsustuste teed. Võlaõigusega reguleerime sotsiaalsete partnerite suhteid (kollektiivseid töösuhteid), võlaõigus sobib lahendama individuaalsete töösuhete (tööõiguse) probleeme ning võlaõigusega võime kirjeldada ka patsiendi ja arsti suhteid. Iseküsimus on, kas arstiabi on igas olukorras mõõdetav ja kaalutav tervishoiuteenuse lepingu sätetega? On terve rida sätteid, kus nii karistusõigus ja tsiviilõigus reguleerivad samu asju. Teatavasti hakati Riigikohtu juhise järgi kriminaalasjas kuriteoga tekitatud kahju (ka juhul, kui teo toimepanemise üle vaidlus puudub) läbi vaatama tsiviilkohtumenetluse reeglite järgi. St kannatanu, kellel jalgratas ära varastati peab koostama nõuetekohase hagi, nimetama hagihinna, -aluse ja -eseme ja tõendama, et tal see ratas olemas oli, milline on selle väärtus ja millest koosneb tekitatud kahju. See „lihtsustamine“ (st eeldus, et kahjunõudeid tuleb alati ja igas olukorras, sh kriminaalmenetluses menetleda ühtede ehk tsiviilkohtumenetluse reeglite järgi) on viinud paradoksaalsete olukordadeni. Tekib küsimus, kas eesmärk kirjutada kõik eluks vajalik ühte seadusesse lihtsustaks meie elu või tekitaks probleeme juurde. Olgu selleks siis rahulolematud kodanikud, kes ei leia normi, mis nende vaidlusele sobiks, või siis seadust asendavad Riigikohtu lahendid, millest vaid valitud osa juriste aru saab ja kus luuakse õigusteoreetilise arutluse tulemusena üha uusi ja uusi lubatavaid erandeid.

Kokkuvõtteks

Tulles tagasi majanduse ja õiguse vahekorra juurde. Milliseid regulatsioone ja kui palju vajab meie majandus tulevikus? Ilmselt sõltub see sellest, kuhu me tahame oma ühiskonna arenguga ja majandusmudeliga jõuda. Kas me teame, milline on Eesti majandusmudel 20 või 50 aasta pärast? Kas meil on pikaajalisi valdkondlikke strateegiaid, millega reaalpoliitikas ka arvestatakse? Lihtsustatult – mis kestaksid üle valimisperiodide ning ei sõltuks koalitsiooni kokkulepetest?

Kui me ei vasta neile küsimustele positiivselt, siis kuidas me oskame öelda, kui palju ja milliseid regulatsioone meie tänane majandus vajab?